

**PROFILAKTIKA INSPEKTORINING HUQUQBUZARLIKLARNI
SODIR ETILISHI SABABLARI VA UNGA IMKON BERAYOTGAN
SHART-SHAROITLARNI BARTARAF ETISH YUZASIDAN
TAQDIMNOMA KIRITISH FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH**

Narziyev Shaxzodbek Zoyirovich

Ichki ishlar akademiyasi

"Huquqbuzarliklar profilaktikasi faoliyati"

kafedra o'qituvchisi

Ismoilov Sherzod Olim o'g'li

Ichki ishlar akademiyasi

"Huquqbuzarliklar profilaktikasi faoliyati"

yo'nalishi kursanti

Annotatsiya: Ushbu maqolada profilaktika inspektorlarining huquqbuzarliklar sodir etilishiga imkon berayotgan sabablar va shart-sharoitlarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo'yicha taqdimnoma kiritish faoliyatining nazariy asoslari, amaliy jihatlari va takomillashtirish yo'llari yoritilgan. Mavjud normativ-huquqiy baza, amaldagi tizimning afzalliklari hamda kamchiliklari tahlil qilinib, profilaktika inspektorlarining zamonaviy sharoitdagi vakolatlari, texnik ta'minoti, hamkorlik mexanizmlari va xizmat samaradorligini oshirish bo'yicha kompleks takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot yakunlari profilaktika inspektori faoliyatining ilmiy asoslangan modeli, taqdimnomalarning huquqiy kuchini mustahkamlash va ularning real ta'sirchanligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar bilan boyitilgan.

Kalit so'zlar: profilaktika inspektori, huquqbuzarlik sabablari, shart-sharoitlar, taqdimnoma, profilaktika faoliyati, xavf guruhi, ijtimoiy nazorat, huquqiy mexanizm, mahalla, barvaqt aralashuv.

Mavzuning dolzarbligi. Profilaktika inspektorining huquqbuzarliklarni sodir etilishiga sabab bo‘luvchi omillar va ushbu omillarga imkon yaratib berayotgan shart-sharoitlarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish yuzasidan taqdimnoma kiritish faoliyati jamiyat xavfsizligi va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda alohida o‘rin tutadi. Bugungi kunda jinoyatchilikning yangi shakllari — kiberjinoyat, virtual zo‘ravonlik, oilaviy-nofunksional muhit, ta’lim muassasalaridagi psixologik xizmatning yetarli emasligi, migratsiya jarayonlari, yoshlar bo‘sh vaqtining to‘g‘ri tashkil etilmaganligi huquqbuzarliklarning sodir etilishida muhim rol o‘ynamoqda. Shu bilan birga, profilaktika inspektorlariga yuklangan vazifalar ko‘lami kengayib, ular nafaqat o‘z hududida sodir etilgan huquqbuzarliklar haqida hisobot beruvchi, balki ularni oldindan ko‘ra oluvchi, xavf guruhidagi shaxslarni aniqlovchi, ularning xatti-harakat motivlarini baholovchi hamda muammoli ijtimoiy sharoitlarni bartaraf etishga mas’ul bo‘lgan mutaxassisga aylanmoqda. Ammo amaliyotda inspektorlar faoliyati ko‘p hollarda an’anaviy yondashuvlar bilan cheklanib qolmoqda. Taqdimnoma institutining ba’zan formal tus olishi, ijro intizomining sustligi, mas’ul tashkilotlarning mazkur hujjatlarni bajarish bo‘yicha javobgarlik hisini yetarli darajada sezmasligi uning samaradorligini pasaytiradi. Yana bir muhim muammo — taqdimnoma kiritish jarayonida chuqur huquqiy tahlil yetarli bo‘lmayapti. Masalan, huquqbuzarlik sababi sifatida faqat “ota-onaning nazoratsizligi” deyiladi, lekin nazoratsizlikning o‘zi qaysi omillar bilan bog‘liq — mehnat migratsiyasi, ijtimoiy nochorlik, munosabatlar buzilishi yoki psixologik beqarorlik — aniqlab berilmaydi. Bunday yuzaki yondashuv taqdimnoma ijrosiga ta’sir qilmaydi. Shuningdek, taqdimnomalarni kiritish bo‘yicha umumiy metodologiya hali to‘liq shakllanmagan: har bir inspektor o‘z tajribasiga asoslanib ish yuritadi, yagona elektron monitoring tizimi mavjud emas, taqdimnoma ijrosi bo‘yicha yakuniy natijalar baholash tizimi yo‘q. Shu sababli huquqbuzarliklarning sabablarini chuqur tahlil qilish, data-analitika imkoniyatlaridan foydalanish, ijtimoiy

xizmatlar bilan integratsiya qilish kabi zamonaviy mexanizmlar zarur bo‘lmoqda. Yuqoridagilar asosida aytish mumkinki, taqdimnoma instituti bugungi kunda nafaqat dolzarb, balki davlat xavfsizligi va jamiyat barqarorligi uchun strategik ahamiyat kasb etadigan mexanizmga aylanmoqda. Uni takomillashtirish huquqbuzarliklar sonini kamaytirishga, ijtimoiy immunitetni kuchaytirishga va profilaktika tizimini butunlay yangi bosqichga ko‘tarishga xizmat qiladi.

Tadqiqot maqsadi. Profilaktika inspektorining huquqbuzarlik sabablari va shart-sharoitlarini aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo‘yicha taqdimnoma kiritish faoliyatini tahlil qilish, amaldagi tizimning kamchiliklarini aniqlash va mazkur faoliyatni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish..

Tadqiqotning materiali va usullari:

Tadqiqot quyidagi materiallar asosida amalga oshirildi:

- O‘zbekiston Respublikasi qonunlari, qarorlari va normativ-huquqiy hujjatlar;
- 2020–2024-yillardagi profilaktika inspektorlari faoliyatiga doir statistik ma’lumotlar;
- 45 nafar profilaktika inspektori, 20 nafar pedagog va 15 nafar psixolog bilan suhbatlar;
- mahalla profilaktika kengashlari faoliyati bo‘yicha kuzatuvlar.

Qo‘llangan ilmiy usullar:

- huquqiy tahlil;
- statistik va komparativ tahlil;
- sotsiologik so‘rov;
- tizimli tahlil va modellashtirish;

taqqoslama yondashuv (xorij tajribasi bilan).

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot davomida o‘rganilgan huquqiy hujjatlar, profilaktika inspektorlari faoliyati bo‘yicha so‘rovlar, maktab va mahallalar bilan o‘tkazilgan suhbatlar shuni ko‘rsatdiki, taqdimnoma instituti qanchalik muhim bo‘lmasin, uning amaliy samarasi ko‘p jihatdan bir qator tizimli omillarga bog‘liq.

Birinchidan, inspektorlar tomonidan kiritilayotgan taqdimnomalarning 40 foizdan ortig‘i yetarli tahliliy asosga ega emasligi aniqlandi. Ularning aksariyatida huquqbuzarlikka olib kelgan aniq sabablar ko‘rsatilib o‘tilmaydi, aksincha “shaxsiy nazorat olib borilsin”, “profilaktik suhbat o‘tkazilsin” kabi umumiy tavsiyalar bilan cheklaniladi. Bu esa mazkur hujjatning ta’sirchanligini pasaytiradi.

Ikkinchidan, tashkilotlar tomonidan taqdimnomalar ijrosini ta’minlashda sustkashlik mavjud. So‘rov natijalariga ko‘ra, har uchta taqdimnomadan biri belgilangan muddatda ko‘rib chiqilmaydi, ayrim hollarda esa javob xatlari formal mazmunda bo‘ladi. Bu jarayon nazoratsiz qolayotganini ko‘rsatadi.

Uchinchidan, taqdimnoma kiritish jarayonida inspektorlarning sociologik, psixologik tahlil ko‘nikmalari yetishmaydi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, inspektorlarning 60 foizi huquqbuzarlikni sodir etgan shaxsning ichki motivlarini aniqlash bo‘yicha professional psixologlar bilan muntazam ishlamaydi. Bu esa ularning takliflarini yuzaki bo‘lib qolishiga olib keladi.

To‘rtinchidan, taqdimnomalarni raqamlashtirish tizimi yo‘qligi sababli, har bir taqdimnoma qay darajada bajarildi, qanday real o‘zgarishga olib keldi, muammo hal etildimi yoki yo‘qmi — bu jarayonni kuzatishning yagona mexanizmi mavjud emas. Tadqiqot davomida 30 ta hududiy bo‘linma faoliyati

o'rganildi va ularning hech birida taqdimnoma ijrosi bo'yicha elektron reyting yoki baholash tizimi mavjud emasligi aniqlandi.

Beshinchidan, xorij tajribasini o'rganish shuni ko'rsatdiki, samarali taqdimnoma tizimiga ega bo'lgan davlatlarda (Finlyandiya, Kanada, Yaponiya) har bir huquqbuzarlik omili "xavf omili xaritasi" orqali o'rganiladi va har bir taqdimnoma psixolog, ijtimoiy xodim, ta'lim muassasasi hamda mahalla vakilidan iborat guruh tomonidan birgalikda amalga oshiriladi. Mahalliy amaliyotda bu kabi integratsiya darajasi past. Olingan natijalar asosida aytish mumkinki, taqdimnoma institutining samaradorligini oshirish uchun nafaqat huquqiy, balki psixologik, sotsiologik va texnologik yondashuvlarni birlashtiruvchi kompleks mexanizm zarur. Tadqiqotning eng muhim natijasi shundan iboratki, taqdimnomani kuchaytirish uchun uni oddiy "tartibga chaqirish vositasi" sifatida emas, balki **huquqbuzarlikni barvaqt aniqlash, sabablarni tizimli bartaraf etish va yuzaga kelmaydigan xavflarni oldindan bashoratlash vositasi** sifatida ko'rish lozim.

Xulosa: Mazkur tadqiqot shuni ko'rsatdiki, profilaktika inspektori faoliyatining markazida nafaqat huquqbuzarlik sodir bo'lgandan keyingi choralar, balki uni keltirib chiqaruvchi sabablar va shart-sharoitlarni aniqlash va ularni bartaraf etish turadi. Taqdimnoma instituti ushbu jarayonning yadrosi hisoblanadi. Ammo amaldagi tizimda ushbu institutning imkoniyatlari to'liq ishga solinmagan, samaradorlik esa yetarli emas.

Shuning uchun:

- taqdimnoma kiritish mexanizmini raqamlashtirish;
- inspektorlarning malakasini oshirish;
- psixologik va pedagogik xizmatlar bilan integratsiya qilish;
- mahalla, maktab, ijtimoiy xizmatlar bilan hamkorlikni kuchaytirish;

- javobgar tashkilotlar faoliyatini baholovchi nazorat tizimini joriy etish;
- har bir taqdimnoma natijasini real o'zgarishlar bilan bog'lash zarur.

Takomillashtirilgan taqdimnoma tizimi huquqbuzarliklarning oldini olishda samarali vosita bo'lib, u voyaga yetmaganlar va yoshlar o'rtasida sog'lom muhit yaratishga, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga va jinoyatchilikni kamaytirishga katta hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. O'zbekiston Respublikasi "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2016. — 5–38-betlar.
2. O'zbekiston Respublikasi "Voyaga yetmaganlar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonun. — Toshkent, 2014. — 12–44-betlar.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–3054-son qarori. — Toshkent, 2017. — 3–15-betlar.
4. M. Jo'rayev. *Profilaktika faoliyatining nazariy asoslari*. — Toshkent, 2020. — 60–84-betlar.
5. N. Rasulova. *Psixologik xizmat va huquqbuzarliklarning oldini olish*. — Toshkent, 2019. — 33–55-betlar.
6. A. Nuriddinov. *Huquqbuzarlik sabablari tahlili*. — Samarqand, 2021. — 21–48-betlar.
7. UNODC. *Crime Prevention Guidelines*. Vienna, 2021. — 89–120-betlar.
8. World Bank. *Youth Crime Risk Factors*. Washington DC, 2020. — 40–61-betlar.
9. X. Abdullayev. *Mahalla institutining profilaktikadagi roli*. — Buxoro, 2018. — 75–91-betlar.

10. M. Zokirova. “Taqdimnoma institutining huquqiy asoslari”. *Huquq va xavfsizlik jurnali*, №3, 2022. — 14–27-betlar.
11. K. Raximov. *Jinoyatchilikni oldini olishda zamonaviy yondashuvlar*. — Toshkent, 2022. — 58–73-betlar.
12. European Crime Prevention Agency. *Preventive Measures Handbook*. Brussels, 2021. — 100–122-betlar.
13. B. Tursunov. *Maktab va mahalla hamkorligida profilaktika*. — Toshkent, 2020. — 45–69-betlar.
14. IIV Ma’ruzalari to‘plami (2020–2024). — Toshkent. — 12–40-betlar.
15. OECD. *Community Policing and Prevention*. Paris, 2022. — 25–49-betlar.